Col·lecció TOMIR n.º 15

Aina Moll

LA NOSTRA LLENGUA

Segona edició

EDITORIAL MOLL
MALLORCA
1994

VI. Ses modalitats insulars des català

Ja he dit que es programa *La Nostra Llengua* va ser molt ben rebut des públic mallorquí. Molta gent m'aturava pes carrer per dir-me que ses meves xerrades l'interessaven molt, i hi va haver comentaris favorables per part de qualque prestigiós periodista i de diferents autors de "cartes al director" de diaris de Palma. I entre aquestes manifestacions, n'hi havia que mostraven satisfacció perquè jo parlava "en mallorquí", "en sa llengo de ses Balears", no "en català". Hi hagué qui propugnà que tots es locutors de TVE-Balears parlassin com jo.

Per molt que aquestes manifestacions em donassin natural satisfacció, jo no podia estar totalment d'acord amb es meus benèvols comunicants, per diferents motius: d'una banda perquè, tal com crec haver exposat clarament, això que jo xerr és tan català com lo que xerren a Mataró o a l'Horta de València; i sobretot perquè, com veurem més endavant, sa televisió és un mitjà de comunicació molt complex, que té uns espais de caràcter molt divers, que van des des to "familiar", comparable a una conversa entre amics, fins an es de caràcter formal, semblant a un informe davant sa junta de govern d'una institució, o científics, que corresponen a una conferència o una classe universitària.

És a dir, que en ets espais televisius és natural que es parli de manera diferent, segons es diferents programes.

Però d'això en parlarem més endavant. Convé tractar primer una cosa més general:

Què vol dir, en realitat,"xerrar mallorquí"?

¿En què ens basam, per dir que qualcú "xerra mallorquí", o "ralla menorquí" o "enraona català?" ¿Hi ha *marques* infal·libles que permetin atribuir allò que una persona diu o escriu, a un dialecte determinat?

Per explicar-ho, vaig reproduir uns fragments de ses primeres emissions de *La Nostra Llengua*, triats en part per refrescar sa memòria des principals temes explicats anteriorment, i en vaig comentar després sa forma d'expressió.

Si féssim una enquesta a ses tres illes -o a ses quatre, si hi comptam Formentera, que massa sovint oblidam- sobre sa modalitat des català en què jo m'expressava en es fragments que vaig triar com a mostra (i que per cert posaven escandalosament en evidència que sa meva manera de dir no era precisament un "model" televisiu), és segur que ningú diria que allò fos "català" o "valencià", però tampoc que fos "balear". D'altra banda, menorquins i eivissencs trobarien en es meu parlar particularitats pròpies des seu (s'article "salat" *es, sa*, per exemple), però també prou coses diferents per a no identificar-lo com a propi: jo deia *seva*, i no *seua*, *xerrar* i no *rallar*, *llengo* i no *llengu* o *llengua*, *famili* i no *família*, i un munt de paraules amb *o* no accentuada (*posar*, *comunicar)* que ells fan amb *u* com a Barcelona.

M'havia expressat *en mallorquí*, d'acord. Però si demanàssim a un solleric si és així que xerren a Sóller, diria que no (ells diuen *pusar* i *llengu*); i un de Pollença, igualment (ells no "salen"); i segons es pobles de Mallorca, uns diuen *comú* com havia dit jo en aquell programa, i uns altres *cumú*, com a Menorca i a Barcelona; etc.

És que en realitat ningú parla "una llengo" o "un dialecte" determinat, entenent com a tals uns motlos únics i inalterables. Sa llengo és un instrument de comunicació, però no és una eina material, de forma fixa, com un martell o unes tisores, sinó un instrument abstracte, sense forma precisa.

Llengua i Discurs

Lingüistes i sociolingüistes distingeixen entre *llengua*, que defineixen com "un sistema de signes lingüístics", i *discurs*, que és s'expressió parlada i escrita que ets individus emeten, valent-se des sistema lingüístic propi. És a dir, que sa llengo ve a ser es "reglament des joc", i es discurs es "partits" que se juguen aplicant ses seves regles. Es sistema no es veu, es veuen només ses jugades concretes, però sense es sistema no es pot jugar. Ningú juga "ets escacs" o "es futbol" o es "bàsquet": jugam "una partida d'escacs" i "un partit de futbol" o "de bàsquet". Dins un mateix sistema de joc, cada equip té es seu estil i cada jugador juga a sa seva manera -i a més, juga de manera diferent segons sa situació concreta des partit o de sa jugada-. Però en futbol és falta tocar sa pilota amb sa mà, i en bàsquet pegar-li coces...

Així, es "reglament des joc", es sistema, de sa llengo castellana, té cinc vocals, que es corresponen amb cinc lletres diferents, que trobam, per exemple, a:

pAso - pEso - pIso - pOso - pUso.

I aquestes vocals sonen sempre igual, tant si són accentuades com no: *cAmA, lEvE.*

En canvi, en català tenim vuit vocals (encara que només tenim cinc lletres per representar-les): ses de *pA, cEl, vErd, bÉ, pI, pOu, cOl, mUl.* Totes es troben a tots es dialectes, tret de sa *e* de *verd*, que només conservam a ses illes: a Barcelona es pronuncia com sa de *cel* i a València com sa de *bé.*

Però aquesta abundància només es troba en ses vocals tòniques -ses que duen sa força de s'accent, tant si la marcam amb accent gràfic, com no-. En posició àtona (no accentuada), hi ha un nombre diferent de vocals, segons es dialectes. En català occidental (valencià i lleidatà), n'hi ha cinc *-a,e,i,o,u-*, i en català oriental -barceloní, gironí, etc., i també en menorquí, eivissenc i formenterer- només tres, perquè sa *a* i ses tres castes de *e* es confonen en una sola vocal neutra i ses dues *o* es confonen amb sa *u*: no distingim entre un grup de gent voltant una taula (*tAulada*) i una coberta feta de teules (*tEulada*), i no hi ha cap diferència entre sa *o* de *pOsar* i sa *u* de *jugar.*

Es mallorquí va amb ses altres illes i amb la resta des català oriental

en sa pronunciació de sa *e* neutra, però generalment distingeix entre *o* i *u*, com en català occidental. Ara bé, Sóller no ho fa, i a bona part de sa Part Forana es manté *o* en paraules com *posar, donar*, i es diu *u* en altres com *comú, mallorquí*, etc. I fins i tot hi ha certs casos de *e* tancada àtona en lloc de *e* neutra (*pEdreta*, com a *"pEdra", dEixar*, com a "dEix"), que a ses altres illes segueixen sa norma general des català oriental.

Com veis, es vocalisme català, i concretament es de ses Balears, és bastant complicat: hi ha coincidències i divergències entre una illa i s'altra, i entre ses illes i ets altres territoris de llengo catalana. I això mateix comprovaríem si prenguéssim en consideració ses consonants, o ses formes verbals, o ses paraules des lèxic familiar. I també s'entonació, que és un dets elements més característics des dialectes, però que fins ara pràcticament no ha estat estudiada.

Testimonis interessants de s'enquesta de TVE-Balears

Sa impossibilitat de manejar "tota una llengo" o "tot un dialecte" la va expressar molt bé una dona de Pollença, a s'enquesta de TVE-Balears:

24. - La llengo de Pollença coneixem, però tota la mallorquina, no.

I ja hem vist es testimoni d'una al·lota que demostra ser sensible a sa riquesa de modalitats mallorquines:

60. - (a Menorca i a Eivissa) ...xerren una mica distint de noltros, no? Perquè noltros mateix, a Mallorca, si te'n vas a Palma, xerren d'una forma, i si te'n vas a Inca o Binissalem, per exemple, és una altra...

Tenen molta de raó, aquestes dues dones: ningú parla "tota sa llengo" ni "tot es dialecte"; cadascú parla a sa seva manera personal, que coincideix en moltes coses amb sa des seus veinats o de sa gent des mateix poble, o de sa mateixa illa, mentre en altres coses fa una tria diferent. Podríem dir que, dins s'abre de sa llengo, es parlar de cadascú és una fulleta d'un branquilló d'una branca més grossa, que és es seu dialecte.

En canvi, un mallorquí que semblava molt segur de ses seves opinions, s'equivocava clarament sobre allò que parlen a Menorca:

11. - De català, res. Noltros som mallorquins i mos hem d'adaptar a sa nostra llengo... Sa de Menorca i Eivissa... *pues* hi ha dues diferencis. A Ciutadella xerren es mallorquí i a Mavó són més catalans.

Deixant de banda s'incongruència de s'afirmació "mos hem d'adaptar a sa nostra llengo" -*adaptar-se* és sempre acomodar-se a una cosa diferent-, estic segura que no trobaríem cap menorquí que estigués d'acord amb sa seva explicació sobre es dialecte de Menorca. És ver que tots es menorquins són -som- conscients que hi ha diferències importants entre es parlar de Ciutadella i es de Maó: que a Ciutadella rallen "ciutadellenc" i a Maó "maonès"; però ningú identifica aquestes diferències amb es parlar de Mallorca i es de Catalunya, respectivament. Si de cas, podríem dir que es menorquí s'assembla an es barceloní i an es solleric en sa pronúncia *u* de sa *o* no accentuada de *començar, porteta*, que a Palma es pronuncia *o*, com a Lleida o a València. També s'assembla an es solleric -i no an es barceloní- en sa pronúncia *paa, bea, uvea*, que a Mallorca tret de Sóller es pronuncia *paia, beia, euveia*, i a Barcelona *palla, abella, uvella*. D'altra banda, es maonès s'assembla an es barceloní en sa pronúncia *e* oberta (com sa de *café*) de *bea, cresta, beure*, mentre un ciutadellenc la pronuncia neutra, com sa major part des mallorquins. Però a Alaró i Binissalem fan *e* com a Maó, i també a Sant Antoni d'Eivissa, per exemple. I a València fan *ll* com a Barcelona sa *i* de *palla*, però pronuncien s'*e* de *cresta* com sa de *prenda*.

De manera que no podem dir que cap d'aquestes pronúncies sigui exclusiva de cap des dialectes considerats, sinó que en cada cas una forma està més o manco estesa en cada lloc.

Trets característics des català de ses Balears

Això sí, hi ha sons, formes i mots que són característics d'un dialecte, perquè no es troben, o es troben molt rarament, en ets altres. Són característics de ses Balears:

- es so *e* de *verd, cresta*;
- s'article "salat" *es, sa;*
- es manteniment de s'article personal *En, Na*, en totes ses seves formes;

- sa primera persona de present des verbs regulars sense desinència: *cant, pens, surt, promet*, en lloc de *canto, penso, surto, prometo* (pronunciat amb *u* a Barcelona i amb *o* a Lleida), o *cante, pense, menge* amb desinència *-e* pròpia des valencià; sa nostra és sa forma més clàssica, sa més antiga, i això explica que hi hagi qualque poeta important de Catalunya, com J.V.Foix, que l'ha emprada més que sa forma típica catalana amb *-u*; però és una tria literària que ha fet aquest autor, d'una forma que a Catalunya no és viva i aquí sí que ho és;
- ses formes de plural des present des verbs de sa primera conjugació en *-am, -au* (*cantam, cantau,* en lloc de *cantem, canteu*);
- sa paraula *al·lot*, en lloc des català *noi* o des valencià *xiquet*.

En es lèxic, sobretot, hi ha grans diferències d'un dialecte a s'altre. Però no només en català: també en castellà i en qualsevol altra llengo. I també d'una illa a s'altra.

Mallorquí	Menorquí	Eivissenc
nin, nina	*fiet (fillet), fieta*	*boix, boixa*
padrí, padrina	*avi, àvia*	*major, majora*
jugueta	*joc*	*jugaroi*
horabaixa	*capvespre*	*tarda*
sòtil	*treginada*	*sostre*
veinat	*vesí*	*vesí*
greixonera	*tià*	*cassola*

Així podríem anar passant llista indefinidament, i trobaríem coincidències i divergències -que de vegades no són exactes: sovint deim "a Mallorca això no es diu; només es diu això altre", i és perquè es diu en es nostro entorn, però a un altre poble diuen una altra cosa. Per exemple, *rallar* és paraula típica de Menorca, i *xerrar* de Mallorca; però hi ha pobles de Mallorca on es diu *rallar*, i a Menorca és normal dir que qualcú "*xerra* molt", o que "ja ho ha *xerrat*", quan no ha guardat un secret. *Nin* no es diu a Menorca ni Eivissa, però sí a la Catalunya del Nord; *treginada* també es diu a Mallorca, i també *sostre*, que es troba en gran part de les terres de llengua catalana (i a tot arreu és molt corrent es barbarisme "tetxo"); etc.

Sa llengo és nostra

Amb el temps, a mida que mos coneixerem més, mos familiaritzarem amb aquestes diferències que hi ha d'un lloc a s'altre. I, és clar, qualcú pot pensar que això mos posarà en perill de perdre identitat. Però no. Lo que passa és que augmentarem ses possibilitats de triar a cada moment allò que volem dir. En certs moments triarem a consciència sa forma que no és nostra, per ser ben entesos. Per exemple, si anau a Barcelona a comprar unes *calces*, vos donaran lo que aquí sempre s'havia dit *calçons*, i ara de cada dia es diu més *bragues*. Una dona que vulgui unes calces, allà demanarà unes *mitges*, i una catalana que en vulgui comprar aquí, haurà de demanar *calces*.

Necessitam conèixer ses formes que són divergents de ses nostres per poder-mos fer entendre. Però també an aquell que vulgui parlar només sa seva modalitat insular, li convé molt sebre si allò es diu només a sa seva contrada, o a molts d'altres llocs. Si no, li pot passar com a un senyor que va escriure una llarga poesia a un diari de Palma i l'acabava manifestant-se molt satisfet perquè en tot es poema "no hi havia una sola paraula catalana, totes eren mallorquines"; i mon pare en va fer sa llista i no en trobà ni una que no fos "catalana", que no es digués també normalment a un lloc o altre de Catalunya.

És qüestió de conèixer bé sa nostra llengo, i que cadascú l'empri de sa manera que vulgui. I ser molt tolerants amb ets altres, de manera que no facem mai de ses qüestions lingüístiques un motiu de discòrdia. Una llengo hauria de ser sempre un instrument de comunicació, un instrument que faciliti sa relació entre ses persones, mai un motiu de divergències i baralles.